

WYZWANIA W OBSZARZE TWORZENIA ROZWIĄZAŃ SYSTEMOWYCH DLA PRZECIWDZIAŁANIA DEZINFORMACJI W POLSCE

Aneta KOŁODZIEJ, *aneta.godunska@gmail.com*, ORCID: 0000-0001-9576-8044
Uniwersytet Jagielloński, Akademia Sztuki Wojennej

DOI 10.5604/01.3001.0054.3000

Streszczenie: W dobie rozwoju technologicznego i dostępu do informacji, dezinformacja stanowi jedno z najważniejszych wyzwań dla bezpieczeństwa państwa. Na całym świecie trwa poszukiwanie najsukuczniejszej metody przeciwdziałania i neutralizowania działań dezinformacyjnych. Prace takie trwają również w Polsce. Do wypracowania rekomendacji w zakresie rozwiązań systemowych zobowiązany został Pełnomocnik rządu ds. Bezpieczeństwa Przestrzeni Informacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej. Jak się wydaje, jednymi z największych wyzwań w walce z dezinformacją jest złożoność środowiska bezpieczeństwa, środowiska informacyjnego, a także określenie istoty dezinformacji, struktury operacji dezinformacyjnych, czy wreszcie ich utajniony charakter. Doświadczenia wielu krajów wskazują, że kluczową rolę w przeciwdziałaniu dezinformacji odgrywa komunikacja strategiczna.

Słowa kluczowe: dezinformacja, operacje dezinformacyjne, bezpieczeństwo narodowe, środowisko informacyjne, komunikacja strategiczna.

1. Wstęp

Przeciwdziałanie dezinformacji stanowi jedno z największych wyzwań współczesności. Trudności wynikają nie tylko z jej powszechności, ale również nieuchwytności. Co do zasady, społeczeństwa, które są podmiotem oddziaływania, nie zdają sobie z tego sprawy. Co więcej, nie zdają sobie z tego sprawy również decydenci. Najczęściej opinia dowiaduje się o prowadzonych operacjach dezinformacyjnych po fakcie, czerpiąc wiedzę z prac badawczych dotyczących przeszłości.

Czas wojny w Ukrainie i dosyć czytelna dla przeciętnego człowieka dezinformacyjna działalność Kremla może sprawiać wrażenie, że wiemy, jak rozpoznawać działania dezinformacyjne. Wydaje się jednak, że powinniśmy być ostrożni, bo pełny obraz dzisiejszych wydarzeń poznamy dopiero w perspektywie kilku lat po zakończeniu wojny. Niemniej nie ma wątpliwości co do destrukcyjnej siły dezinformacji, która może być użyta do destabilizacji każdego obszaru aktywności państwa.

Chaos informacyjny zaburza świadomość społeczną. Uniemożliwia zagubionym obywatelom poprawne postrzeganie faktów i zdarzeń. Sytuację pogarsza mediatyzacja polityki, czyniąc z niej wieczny spektakl pozbawiony argumentów i konkretów oraz hiperrzeczywistość, skutkująca stałym wzrostem poziomu skomplikowania rzeczywistości, przez wciąż przyspieszający rozwój technologiczny, za którym większość, a niewykluczone, że nikt, nie nadąży.

Deinformacja zagraża wszystkim wartościom chronionym w ramach bezpieczeństwa narodowego¹ Rzeczypospolitej Polskiej, jej niezakłóconemu trwaniu, rozwojowi i dobrobytowi obywateli.

Stąd konieczność stworzenia systemowych rozwiązań, które będą chroniły polską przestrzeń informacyjną przed zagrożeniami informacyjnymi. Uwzględniając rozpatrywaną problematykę przyjęto, że przedmiotem badań artykułu będą procesy dezinformacyjne i mechanizmy przeciwdziałania dezinformacji.

Przedstawiony przedmiot badań jest wyznacznikiem celów procesu badawczego, postrzeganych w ujęciu teoretycznym i praktycznym.

Cel teoretyczny ma polegać na rozwinięciu i uzupełnieniu treści odnoszących się do istoty procesów dezinformacyjnych i mechanizmów, za pomocą których można im przeciwdziałać i je neutralizować.

Cel teoretyczny ma przyczynić się do realizacji celu praktycznego, czyli wskazania użytecznych rozwiązań w celu przeciwdziałania procesom dezinformacyjnym.

Sformułowany w świetle powyższych rozważań ogólny problem badawczy przyjął formę pytania: w jaki sposób uodpornić państwo Polskie na działania dezinformacyjne?

W celu uporządkowania procesu badawczego skonstruowano również problemy szczegółowe, które przybrały formę 3 pytań:

- co jest istotą dezinformacji?
- jakie linie dezinformacyjne godzą w interesy Polski?
- jakie wyzwania towarzyszą przeciwdziałaniu dezinformacji?

Autorka wykorzystała w artykule przemyślenia i wnioski, które są wynikiem pracy badawczej wykonanej w ramach zrealizowanej rozprawy doktorskiej pt. *Przeciwdziałanie dezinformacji w zakresie kształtowania bezpieczeństwa narodowego RP*. Analizy, w tym linii dezinformacyjnych godzących w interesy Polski, dotyczyły lat 2018-2021.

Ze względu na ograniczenia niniejszego artykułu autorka przedstawiła tylko wycinki badań. Nie tłumaczyła też wszystkich użytych w artykule terminów, uznając je za wystarczająco zrozumiałe dla czytelnika. Jednak przy akapitach, które są dokładniej omówione w rozprawie, zamieszczone zostały odwołania do konkretnych stron.

2. Istota dezinformacji

Próby przeciwdziałania dezinformacji, zarówno na poziomie państw jak i w perspektywie międzynarodowej, są już faktem. Nie oznacza to jednak, że zbliżamy się do rozwiązania problemu. Ze względu na skuteczność, działania dezinformacyjne stały się jednym z głównych narzędzi prowadzenia polityki zagranicznej wielu państw. Na ich czele plasuje się Rosja. Szczególnie widoczne jest to obecnie, w trakcie wojny w Ukrainie.

¹ Bezpieczeństwo narodowe - najważniejsza wartość, potrzeba narodowa i priorytetowy cel działalności państwa, jednostek i grup społecznych, a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki, gwarantujące trwały, wolny od zakłóceń byt i rozwój narodowy (państwa), w tym ochronę i obronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa, ich dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w dobra podlegające szczególnej ochronie. W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System.*, AON, Warszawa 2011, s. 31.

Uprawnionym wydaje się spostrzeżenie, że w ciągu ostatnich 5 lat polskie społeczeństwo kilka razy doświadczyło skutków działań dezinformacyjnych.

Według autorki okres ten wyznaczają trzy przełomowe wydarzenia:

- polsko-izraelski kryzys dyplomatyczny z pierwszej połowy 2018 roku;
- kryzys na polsko-białoruskiej granicy z 2021 roku;
- wojna wywołana przez Rosję w Ukrainie.

Pierwszą, szokującą dla polskiego społeczeństwa konfrontacją z mechanizmami dezinformacyjnymi były rozprzestrzeniane w skali globalnej frazy: *polskie obozy śmierci*² i *polski Holocaust*³. Towarzyszyły one polsko-izraelskiemu kryzysowi dyplomatycznemu w 2018 r.

Jego przyczyną była próba nowelizacji ustawy o *Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko narodowi Polskiemu oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*⁴.

Pomysłodawcy poprawki zamierzali wprowadzić karę grzywny lub karę pozbawienia wolności do 3 lat (art. 55a)⁵ za publiczne i nie mające związku z faktami przypisywanie Polsce odpowiedzialności lub współodpowiedzialności za zbrodnie nazistowskie popełniane przez III Rzeszę Niemiecką. Ostatecznie Polska wycofała się z wprowadzonych zmian⁶.

Wydaje się, że mimo ostrego ataku, jakiemu poddana była Polska, po zakończeniu kryzysu nie wyciągnięto wniosków, które wskazałyby na istotność przeciwdziałania zagrożeniom dezinformacyjnych. Przypuszczenie to można umotywić brakiem istotnych działań w obszarze systemowych rozwiązań, które umożliwiłyby działania uodparniające Polskę, czyli również polskie społeczeństwo, na tego typu zagrożenia. Sytuacja zmieniła się trzy lata

² Frazy tej użył m.in. izraelski polityk Yair Lapid, w tweecie z 27.01.2018 r. <https://twitter.com/PLinIsrael/status/957238312170860550> [dostęp: 8.03.2021 r.].

³ Fraza ta została użyta w materiale filmowym opublikowanym na YouTube 21.02.2018 r. przez amerykańsko-żydowską organizację charytatywną *Ruderman Family Foundation*. W materiale tym Polacy zostali oskarżeni o negowanie Holocaustu. *Testimony of truth*. https://www.youtube.com/results?search_query=testimony+of+truth [dostęp: 9.05.2021 r.]. Ostatecznie materiał opublikowany przez *Ruderman Family Foundation* zostało potępione przez środowiska żydowskie oraz Instytut Yad Vashem. Jednak fraza przeniknęła do międzynarodowej sfery informacyjnej, godząc w wizerunek Polski.

⁴ *Ustawa z dnia 27 czerwca 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary* (Dz.U. 2018 poz. 1277).

⁵ *Art. 55a. 1. Kto publicznie i wbrew faktom przypisuje Narodowi Polskiemu lub Państwu Polskiemu odpowiedzialność lub współodpowiedzialność za popełnione przez III Rzeszę Niemiecką zbrodnie nazistowskie określone w art. 6 Karty Międzynarodowego Trybunału Wojskowego załączonej do Porozumienia międzynarodowego w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, podpisanego w Londynie dnia 8 sierpnia 1945 r. (Dz. U. z 1947 r. poz. 367), lub za inne przestępstwa stanowiące zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne lub w inny sposób rażąco pomniejsza odpowiedzialność rzeczywistych sprawców tych zbrodni, podlega grzywnie lub karze pozbawienia wolności do lat 3. Wyrok jest podawany do publicznej wiadomości. 2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie lub karze ograniczenia wolności. 3. Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego określonego w ust. 1 i 2, jeżeli dopuścił się tego czynu w ramach działalności artystycznej lub naukowej.* *Ustawa z dnia 27 czerwca 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary* (Dz.U. 2018 poz. 1277).

⁶ Więcej na ten temat w rozprawie doktorskiej A. Kołodziej, *Przeciwdziałanie dezinformacji w zakresie kształtowania bezpieczeństwa narodowego RP*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 19, 232-269.

później, kiedy polskie władze musiały zmierzyć się z kolejnym kryzysem, tym razem na polsko – białoruskiej granicy.

Początek jego ostrej fazy autorka określiła na 18.08.2021 r., kiedy opinia publiczna, w Polsce i na świecie, dowiedziała się o rozbiciu w pobliżu białorusko-polskiej granicy, na wysokości niewielkiej polskiej wsi – Usnarz Górny – prowizorycznego obozu, w którym koczują cudzoziemcy. W liniach narracyjnych kierowanych do społeczeństwa polskiego, ale i opinii międzynarodowej, budowano przekaz o uchodźcach z Afganistanu uciekających przed wojną. Przekaz emocjonalny tych komunikatów był tak wysoki, że polskim decydentom trudno było przebić się z informacjami opartymi na faktach. Początkowo w dyskusji publicznej nie padały nawet pytania, jak i dlaczego uchodźcy z Afganistanu znaleźli się na granicy z Polską i to po białoruskiej stronie oraz dlaczego chcą przekroczyć polską granicę nielegalnie?

Dopiero cztery dni po powstaniu koczowiska stronie polskiej udało się zahamować przewagę narracji białoruskiej i rosyjskiej. Codzienne konferencje tonowały białoruską propagandę i nastroje społeczne, ale nie udało się cofnąć katastrofy wizerunkowej Polski na arenie międzynarodowej. Ogólnie rzecz ujmując, Polska pozostawała w opinii międzynarodowej krajem łamiący prawa człowieka⁷. Mimo, że w trakcie prowadzenia działań komunikacyjnych przez polską stronę wskazano, że na 491 cudzoziemców, zatrzymanych od 4.08.2021 r. – 10.10.2021 r. przez polskich funkcjonariuszy Straży Granicznej, za nielegalne przekroczenie granicy z Polską, tylko 19 osób miało afgański paszport.

Systematyczne, codzienne komunikowanie o kryzysie pozwoliło na stopniowe wyjaśnianie poszczególnych etapów i prób rozwiązania sytuacji, ale również na wskazanie strony białoruskiej jako generatora kryzysu. Co istotne, zarówno podczas kryzysu w 2018 roku, jak i kryzysu z 2021 r., państwo polskie, a szczególnie decydenci, zostali zaskoczeni siłą oddziaływania zewnętrznych, agresywnych działań dezinformacyjnych. Uprawnione wydaje się również spostrzeżenie, że w obu przypadkach strona polska nie umiała szybko, sprawnie i skutecznie odpowiedzieć na agresywne narracje. Skutkiem, również w obu przypadkach, było istotne nadwyrężenie wizerunku Polski jako kraju wyznającego wartości demokratycznego świata.

Warto jednak zauważyć, że kryzys na polsko-białoruskiej granicy był punktem przełomowym w podejściu polskiej klasy politycznej do zagrożeń dezinformacyjnych. Podczas trwającej od 24.02.2022 r. wojny w Ukrainie władze zachowują czujność. Jest to widoczne w sprawniejszym sposobie komunikowania o wrogich rosyjskich narracjach, wymierzonych w Polskę i polskie społeczeństwo. Działania te jednak wciąż mają bardziej charakter intuicyjny i doraźny, niż wynikają z systematycznych działań. Zanim jednak przejdziemy do omówienia wyzwań stojących przed twórcami rozwiązań systemowych, mających przeciwdziałać dezinformacji w Polsce, autorka proponuje zastanowić się na istotą zjawiska dezinformacji.

Jego poznanie, rozpoznanie struktury, mechanizmów i sposobów ich potencjalnego wykorzystania jest warunkiem koniecznym dla tworzenia skutecznych rozwiązań. Aby zwalczać, trzeba wiedzieć co. Czym zatem jest dezinformacja?

⁷ Ze względu na pojemność i temat niniejszego artykułu autorka nie będzie szczegółowo analizować przebiegu działań informacyjnych strony polskiej oraz białoruskiej, a także reakcji międzynarodowych. Więcej na ten temat w rozprawie doktorskiej A. Kołodziej, *Przeciwdziałanie dezinformacji...* op.cit., s. 269-313.

Często utożsamiana jest z propagandą⁸. Autorka, uznając propagandę za fundament działań dezinformacyjnych, porządkując powyższe podejście, chciałaby wskazać osiągnięcia badawcze J. Ellula i E. Bernaysa. J. Ellul uważał bowiem, że istnienie propagandy - nośnika pewnej idei - jest warunkiem koniecznym dla rozwoju gospodarczego lub politycznego⁹. E. Bernays natomiast wskazywał, że bez propagandy i przywództwa nie istniałoby społeczeństwo oparte na rywalizacji¹⁰. W tym miejscu warto zwrócić również uwagę na podejścia W.W. Bidelle'a czy W. Shramma, którzy również wskazywali na komunikacyjną i opinio-twórczą rolę propagandy, której celem jest modyfikowanie opinii i postaw¹¹. J. Ellul doprecyzował zadania propagandy w zależności od roli. Wskazywał, że celem propagandy integracyjnej jest wzmacnianie istniejących trendów, natomiast propagandy agitacyjnej – czynienie ludzi podatnymi na treści propagandowe¹².

Powyższe rozważania wskazują na cienką granicę oddzielającą to, co w propagandzie pozytywne, od tego co negatywne. Zwracali na to uwagę wszyscy wyżej wymienieni badacze. E. Bernays wskazywał na przykład, że po przekroczeniu owej granicy dochodzi do nadużyć, które mogą przyjąć formę *manipulacji wiadomościami*¹³. Uprawnioną zatem wydaje się być konstatacja, że propaganda stanowi fundament działań dezinformacyjnych, przez wykorzystanie jej w zakresie nieuczciwych, bezprawnych praktyk, mających na celu realizację nikczemnych zamiarów. Powyższe rozważania prowadzą do próby zdefiniowania istoty dezinformacji.

Rozważania na ten temat autorka rozpocznie od spostrzeżeń, które są wynikiem badań przeprowadzonych w trakcie pracy nad rozprawą doktorską. W ramach procesu badawczego autorka przeanalizowała działania dezinformacyjne prowadzone przeciwko Polsce w 2020 – 2021 roku, głównie przed i w trakcie operacji *Słuzza II* oraz działania dezinformacyjne prowadzone przeciwko Polsce w 2018 roku, w trakcie trwania polsko-izraelskiego kryzysu dyplomatycznego. Analiza poszczególnych linii i działań dezinformacyjnych¹⁴ wskazała na kilkanaście cech charakteryzujących operacje dezinformacyjne.

Pierwsza dotyczy podmiotu zarządzającego, który ma zawsze instytucjonalny charakter. Podmiotami takimi są państwa, które realizują operacje dezinformacyjne za pomocą wyspecjalizowanych służb bądź wyodrębnionych do tego celu struktur. Wydaje się, że wystar-

⁸ Propaganda – według Etymologicznego słownika języka polskiego oznacza *rozpowszechnianie, szerzenie, wyjaśnianie (idei, poglądów itd.), rozsiewanie, szerzenie idei, informacji albo pogłosek w celu dopomożenia albo zaszko-dzenia instytucji, sprawie albo osobie; doktryny, idee, argumenty, doniesienia o prawdziwych albo rzekomych faktach, rozpowszechnianie dla poparcia własnej sprawy albo zaszkożenia sprawie przeciwnika, działalność publiczna mająca na celu poparcie jakiejś sprawy albo zaszkożenie jej*. A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 2, PWN, Warszawa 2000, s. 784. W *Innym słowniku języka polskiego* propaganda została zdefiniowana jako *przesadzane lub nieprawdziwe informacje, np. na temat sytuacji w państwie, rozpowszechniane głównie przez środki przekazu, mające na celu kształtowanie postaw i działań społeczeństwa*. Słowem *propaganda* określamy [...] także oddziaływanie na ludzi polegające na rozpowszechnianiu takich informacji oraz [...] instytucje prowadzące taką działalność. M. Bańko (red.nauk.), *Inny słownik języka polskiego*, t. P-Ż. PWN, Warszawa 2000, s. 270-271.

⁹ L. Wilkins, C. G. Christians (red. nauk.), *The Handbook of Mass Media Ethics*, Routledge, New York 2009, s.134. (Tekst oryginalny: *no economic or political development can take place without the influence of its great power.*)

¹⁰ Więcej: E. Bernays, *Propaganda*, Ig Publishing, New York 2005, s. 39.

¹¹ D.R. Krech, R. Crutchfield, *Theory and Problem of Social Psychology*, McGraw-Hill, New York 1948, s. 316. B. Dobek-Ostrowska, J. Fras, B.Ociepka, *Teoria i praktyka propagandy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, s. 9.

¹² J. Ellul, *Propaganda. The Formation of Men's Attitudes*, Vintage Books, New York 1973, s. vo.

¹³ E. Bernays, *Propaganda*... op. cit., s. 39.

¹⁴ Więcej: A. Kołodziej, *Przeciwdziałanie dezinformacji* ...op. cit. Tabela zbiorcza atrybutów mechanizmów oddziaływania znajduje się na stronach 188-190.

czające siły i środki dla prowadzenie takich działań mają również duże, międzynarodowe organizacje pozarządowe oraz silne korporacje międzynarodowe. Nie można wykluczyć, że również te struktury będą w przyszłości wykorzystywać możliwości oddziaływania i kreacji środowiska informacyjnego, jakie daje wykorzystanie operacji dezinformacyjnych.

O ile podmiot zarządzający działaniami dezinformacyjnym musi mieć charakter instytucjonalny, o tyle podmiotem zarządzanym może być zarówno rozbudowana struktura instytucjonalna (np. państwo) jak i grupa (np. społeczeństwo). Istotnym elementem w trakcie działań dezinformacyjnych jest również atakowanie osób indywidualnych, kluczowych dla podmiotu zarządzanego. Zdaniem autorki – osoby takie należy traktować jako *cele* – węzły określonego scenariusza, a nie jako ataki na samodzielny podmiot zarządzany.

Analizy działań dezinformacyjnych wskazują, że dla realizacji określonego celu, podmiot zarządzający wykorzystuje zróżnicowane scenariusze, w których atakowane są na przemian całe struktury, jej elementy, istotne dla tej struktury grupy i podmioty indywidualne. Interesujący wniosek płynie również z oceny relacji między podmiotem zarządzającym a zarządzanym. Zawsze jest ona nierównorzędna, na niekorzyść podmiotu zarządzanego i realizowana na płaszczyźnie psychicznej.

Co istotne, działanie dezinformacyjne przybiera formę procesu, wspomaganego przez wydarzenia o charakterze jednorazowych akcji. Ponadto, działania dezinformacyjne są:

- celowe;
- planowane;
- zarządzane;
- nielegalne;
- tajne;
- oparte na rzetelnych informacjach;
- oparte na spreparowanych bądź nieprawdziwych informacjach.

Przeprowadzone analizy wskazały, że cel operacji dezinformacyjnych jest zawsze negatywny dla podmiotu zarządzanego i polega na:

- dezintegracji;
- dyskredytacji władz bądź istotnych jednostek;
- neutralizacji mas;
- wyłączenie możliwości logicznego myślenia i oceny rzeczywistości przez społeczeństwo bądź określone grupy;
- samoograniczenie wolnej woli podmiotu oddziaływania;
- zmiana postaw;
- zmiana zachowania;
- zastraszanie;
- stworzenie złej atmosfery wokół podmiotu oddziaływania;
- napiętnowanie podmiotu oddziaływania.

Złożoność atrybutów działań dezinformacyjnych wskazuje na wysoki poziom skomplikowania i niejednoznaczności opisywanych operacji. Próbując zdefiniować dezinformację, autorka proponuje przyjrzeć się zagadnieniu najpierw z perspektywy rosyjskiej. Wynika to nie tylko z dotychczasowych polskich doświadczeń w obszarze oddziaływania informacyjnego sowieckiej i obecnej Rosji, ale również z konsensusu istniejącego na arenie międzynarodowej

co do roli dezinformacji jako najistotniejszej broni Kremla, która zagraża międzynarodowym wartościom i globalnej stabilizacji. Rosjanie zdefiniowali pojęcie dezinformacji w 1949 roku. W jednotomowym słowniku języka rosyjskiego S. I. Ożegow opisał ją jako wprowadzanie w błąd za pomocą kłamliwej informacji (*Дезинформация - введение в заблуждение ложной информацией*)¹⁵. Definicja ta została doprecyzowana w Wielkiej Encyklopedii Sowieckiej, gdzie dezinformację opisano jako *rozpowszechnianie (w prasie, radiu itp.) fałszywych materiałów, które mają wprowadzić w błąd opinię publiczną. Kapitalistyczna prasa i radio szeroko korzystają z dezinformacji w celu oghupienia ludzi, spowicia ich siatką kłamstw i przekonania ich, że przygotowywana przez angloamerykański blok imperialistyczny nowa wojna to działania obronne, a pokojowo nastawieni politycy z ZSRR oraz z krajów demokracji ludowej i innych miłujących pokój państw są rzekomo agresywni*¹⁶. Choć definicja ta została opublikowana w 1952 roku, sposób rosyjskiej narracji nie zmienił się. Także dziś społeczeństwo rosyjskie karmione jest historiami o złym, dążącym do wojny zachodzie i Rosji miłującej pokój¹⁷.

Były oficer KGB ppłk Anatolij Golicyn po ucieczce na zachód, w 1961 roku, przekazał między innymi informację o tajnym podręczniku GRU i KGB na temat dezinformacji. Zgodnie z twierdzeniami Golicyna, wyróżniono tam jej kilka rodzajów: strategiczną, polityczną, wojсковą, techniczną, ekonomiczną i dyplomatyczną. W podręczniku wskazano też kanały rozprowadzania dezinformacji, a wśród nich¹⁸:

- deklaracje i przemowy czołowych mężów stanu i przedstawicieli rządu danego kraju;
- oficjalne dokumenty rządowe;
- gazety i inne materiały publikowane w danym państwie;
- zagraniczne publikacje inspirowane przez oficerów służb specjalnych, pracujących z obcymi dziennikarzami i ekspertami;
- specjalne operacje wspierające;
- agenci wpływu i inni agenci oraz oficerowie w obcych krajach.

Z innych współczesnych źródeł dowiadujemy się, że jednym z istotnych narzędzi rosyjskiej dezinformacji stanowią operacje psychologiczne. W słowniku militarno-politycznym pod redakcją D. Rogozina (byłego wicepremiera Rosji, w latach 2011-2018) operacje psychologiczne w wąskiej perspektywie oznaczają działania informacyjne sił zbrojnych w celu demoralizacji i dezorganizacji wroga. Niezmiernie interesujące jest jednak ujęcie działań psychologicznych w szerokiej perspektywie. Są nimi *działania wszelkich struktur rządowych i pozarządowych w czasie pokoju, w okresie zagrożenia lub w czasie wojny, w celu zmiany poglądów wroga, przeciwnika lub neutralnej publiczności, przedstawicieli Sił Zbrojnych lub ludności cywilnej, na stronę korzystną dla inicjatora takich działań*¹⁹. Dalej czytamy, że owe zaplanowane działania mają na celu wpływanie na *świadomość, emocje, motyw, sądy, przekonanie o słuszności własnego postępowania i na ostateczne zachowanie grupy docelowej*²⁰.

¹⁵ С. И. Ожегов, *Толковый словарь русского языка*, Мир и Образование, Москва 2018, s. 137.

¹⁶ *Большая советская энциклопедия*, t. 13, Государственное научное издательство, Москва 1952, s. 566, [za:] I. M. Pасера, R. J. Rychlak, *Dezinformacja*, Helion, Gliwice 2015, s. 53-54.

¹⁷ Ośędzie Władimira Putina z 21.02.2023 r. ogłoszone przed Dumą Państwową. Prezydent Rosji m.in. oskarżył w nim Zachód o wywołanie wojny. <https://www.youtube.com/watch?v=84prL76W8xA> [dostęp: 26.02.2023 r.]

¹⁸ A. Golicyn, *Nowe kłamstwa w miejsce starych*, Antyk, Komorów 2007, s. 52-53.

¹⁹ D. Rogozin (red. nauk.), *Война и Мир в терминах и определениях. Военно-политический словарь*, Вече, Москва 2017, s. 99.

²⁰ Ibidem.

Powyższy zarys rosyjskiego podejścia do działań dezinformacyjnych wskazuje na wykorzystywanie ich jako środka wpływu totalnego, także w czasie pokoju. Cel może być osiągnięty za pomocą każdego możliwego działania, z użyciem każdej możliwej metody, każdego narzędzia, we wszystkich sferach funkcjonowania podmiotu oddziaływania. Istnieje tylko jeden wyznacznik tych działań – realizacja postawionego celu. W związku z wyznaczeniem tak szerokich ram rosyjskich działań dezinformacyjnych, jeżeli chodzi o możliwe obszary działania, ich zasięg, mechanizmy i narzędzia, pojmowanie dezinformacji przez stronę polską też musi być szerokie.

Autorka proponuje definicję dezinformacji zaproponowaną przez K. Basaja²¹ i będzie się do niej odnosiła w dalszych rozważaniach. Tak więc według K. Basaja *dezinformację można postrzegać jako zaawansowaną formułę przekazu, którego celem jest wywołanie u odbiorcy poglądu, decyzji, działania lub jego braku, w zgodzie z założeniem ośrodka, który planował proces wprowadzenia odbiorcy w błąd*²². Definicja ta oddaje wprost cel działań dezinformacyjnych, którym jest zmiana postaw, sposobu myślenia czy postrzegania świata przez podmiot oddziaływania, np. społeczeństwo. W ostateczności ma to skutkować albo określonym działaniem tego podmiotu, albo wymuszeniem przez niego określonych decyzji politycznych na decydentach. Co bardzo istotne – w określonej perspektywie czasowej, decyzje te mogą okazać się niekorzystne dla podmiotu, który się ich domagał.

Jak wynika z krytycznego przeglądu literatury w omawianym obszarze oraz zostało potwierdzone podczas procesu badawczego przeprowadzonego przez autorkę, podmiot zarządzający operacją dezinformacyjną, w zależności od postawionych przed sobą celów, używa szerokiego wachlarza metod i narzędzi oddziaływania. Na ich wielopoziomowe i wielopłaszczyznowe wykorzystanie pozwala wskazana w definicji dezinformacji K. Basaja - *zaawansowana formuła przekazu*.

Wskazując na najistotniejsze techniki i narzędzia manipulacyjne wykorzystywane przez zarządzających operacjami dezinformacyjnymi wymienić należy²³:

- Manipulację medialną z wykorzystaniem agenda setting; faktów medialnych; koncepcji spirala milczenia²⁴; efektu perswazji ukrytej; efektu trzeciej osoby; ramowania, czyli podawanie informacji tak skonstruowanych, aby odnosiły się do doświadczeń życiowych odbiorców i przez to bardziej do nich trafiały²⁵.

²¹ Kamil Basaj jest prezesem Fundacji INFO OPS Polska, także współpracuje z Eksperyckim Centrum Szkolenia Cyberbezpieczeństwa, jest konsultantem projektów badawczych i naukowych dotyczących oddziaływania informacyjnego, psychologicznego.

²² K. Basaj, *Dezinformacja, czyli sztuka manipulacji*. <https://rcb.gov.pl/dezinformacja-czyli-sztuka-manipulacji/> [dostęp: 26.11.2020 r.].

²³ A. Kołodziej, *Przeciwdziałanie dezinformacji...* op. cit., s. 174-186.

²⁴ Spirala milczenia jest koncepcją wywiedzioną z teorii opinii publicznej E. Noelle-Neumann. Z jej wieloletnich badań wynika, że ludzie chcący uniknąć izolacji, w ważnych sprawach społecznych ulegają opinii większości. Z drugiej strony, powoduje to umacnianie pozycji osób, które reprezentują poglądy uważane za przeważające. Z drugiej natomiast, osoby o skrajnych poglądach, są jeszcze bardziej marginalizowane. Powstaje więc efekt spirali. D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, PWN, Warszawa 2012, s. 5 D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, PWN, Warszawa 2012, s. 507.

²⁵ Więcej: Ch. Hadnagy, *Socjotechnika. Sztuka zdobywania władzy nad umysłami*, Helion, Gliwice 2012, s. 260.

- Manipulację za pomocą perswazji, która polega na takim oddziaływaniu, aby podmiot oddziaływania sam chciał myśleć i postępować w sposób, jakiego oczekuje od niego podmiot oddziałujący. Warto zwrócić uwagę na strategie perswazyjne ze względu na cel²⁶:
 - strategia psychodynamiczna, stosowana w komunikowaniu masowym, która wpływa na zachowania lub formę,
 - strategia socjokulturowa, dotycząca komunikowania interpersonalnego, dążącego do zmiany kierunku zachowań,
 - strategia perswazyjna konstrukcji znaczenia, polegającą na zmianie znaczenia lub sensu czegoś przez perswazyjny przekaz medialny, co nadaje kierunek działania.
- Manipulację z użyciem techniki wywierania wpływu, co często łączone jest z czarną propagandą. Jednak znawcy tematu przestrzegają przed takim porównaniem uznając wywieranie wpływu, realizowane przez agentów wpływu, za bardziej wyrafinowaną technikę, której celem nie jest poprowadzenie wydarzeń w określonym kierunku, a działanie na wyższym poziomie, mające na celu zdestabilizowanie podmiotu oddziaływania²⁷.

Dla skutecznego wykorzystania możliwości technik perswazyjnych konieczne jest, aby wesprzeć je odpowiednimi narzędziami. Jednymi z nich są działania wywrotowe, których celem jest²⁸:

- demoralizacja i dezintegracja narodu – działania polegające na tym, aby podkopać jego moralną siłę, odwagę, wiarę w wartości narodowe, przez sianie zwątpienia, zniechęcenia, poczucia niemocy, niewiary w zwycięstwo. Celem jest przekonanie podmiotu oddziaływania o konieczności przyjęcia postawy przegranego;
- dyskredytacja władzy, jej obrońców, funkcjonariuszy, przedstawicieli – oczernianie, pozbawianie szacunku społecznego, co w ostateczności ma zdestabilizować kluczowe elementy funkcjonowania kraju, a w efekcie obniżyć autorytet moralny państwa;
- neutralizacja mas uniemożliwiająca obronę dotychczasowego porządku – co ma sparaliżować i zubożyć społeczeństwo, wprowadzić je w stan apatii. [...] *działania wywrotowe implikują narzucenie większości milczenia; milczenia równoznacznego z apatią, a nie dezaprobatą dla wywrotowców, jak się to zbyt często pochopnie sądzi.*
- Manipulacja z wykorzystaniem techniki sterowania społecznego polegającej na traktowaniu społeczeństwa jako publiczności, która zamiast faktów i debat na argumenty wybiera „polityczny spektakl”. Powoduje to, że społeczeństwo, które ocenia przekazywaną jej rzeczywistość przez pryzmat wykreowanych wizerunków polityków, ich popisów oratorskich, przecieków czy „haków”, politykę „faktów dokonanych” traci faktyczne rozeznanie w rzeczywistości, stając się podatnym na manipulację²⁹.

Do narzędzi wykorzystywanych w ramach powyższej techniki należą:

- mowa nienawiści, której celem jest napiętnowanie, odhumanizowanie, dyskryminacja;
- nawoływanie do przemocy;
- zastraszanie;

²⁶ M. DeFleur, S. Ball-Rokeach, *Theories of mass communication*, [za:] B. Dobek-Ostrowska, R. Wiszniowski, *Teoria komunikowania publicznego i politycznego*, Astrum, Wrocław 2007, s. 84.

²⁷ Por. V. Volkoff, *Psychosocjotechnika. Dezinformacja. Oręż wojny*, Antyk, Komorów 1999, s. 7.

²⁸ W: A. Kołodziej, *Przeciwdziałanie dezinformacji...* op. cit., s. 180. [Za:] Por. V. Volkoff, *Psychosocjotechnika. Dezinformacja. Oręż wojny*, Antyk, Komorów 1999, s. 96-98.

²⁹ Więcej: M. Karwat, *Teoria prowokacji*, PWN, Warszawa 2007, s. 343.

- hejt;
- obraźliwe zwracanie się do kogoś;
- narracje nienawiści;
- akty prowokacji, które autorka rozumie jako *celowe, szkodliwe, podstępne działanie, polegające na wywołaniu gniewu, agresji bądź innych silnych emocjonalnych reakcji atakowanego obiektu, co negatywnie wpływa na sposób jego postrzegania bądź doprowadza atakowany obiekt do niekorzystnych dla niego zachowań lub działań, których w niezakłóconych warunkach nigdy by nie podjął*³⁰.
- Wśród aktów prowokacji najczęściej wykorzystywane są: perfidia, nagonka i prowokacja polityczna.
Bardzo interesującego podziału prowokacji dokonał M. Karwat, na³¹:
 - wielokrotne – polegające na wykorzystywaniu przez ten sam podmiot *pewnego schematu działań, pretekstu, rodzaju argumentacji, typu symboliki itp. w wielu różnych okolicznościach*. Prowokacje te powtarzane są w określonych warunkach, takich jak rocznice czy kadencyjna zmiana władzy. Kolokwialnie taki proces nazywany jest „odgrzewaniem starych kotletów”;
 - seryjne – *kiedy ten sam obiekt [...] podlega regularnie powtarzalnym oddziaływaniom [...], których cel jest w zasadzie stały, zmieniają się jednak okoliczności, a w ślad za tym okazje i preteksty. [...] Zadaniem takich „powtórek” jest podtrzymanie lub odtworzenie przebrzmiałego wcześniejszego efektu, względnie uzyskanie efektów dotychczas nieosiągniętych, a prawdopodobnych w nowym rozdaniu* (jako przykład M. Karwat podał powtarzanie wniosku o pociągnięcie do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu);
 - permanentne – *polega na bezwzględnej ciągłości zachowań, czynności, zabiegów, gestów rytualnych, deklaracji podejmowanych stale w tej samej formie, w tej samej sprawie w stosunku do niemal tych samych podmiotów. [...] Celem jest demonstrowanie własnej nieustępliwości [...], przekreślanie poczucia przesądzenia sprawy czy poczucia trwałości zwycięstwa przeciwników*.

Wydaje się, że dotychczasowe rozważania na temat istoty dezinformacji oraz technik i narzędzi wykorzystywanych podczas działań dezinformacyjnych, ukazały dowolność form, sił i środków, których użycie ogranicza tylko wyobraźnia podmiotu zarządzającego procesem. Dlatego tak trudno skutecznie bronić się przez agresywnymi treściami. Tym bardziej, że podmiot oddziaływania nie jest tego świadomy.

Autorka zdaje sobie sprawę, że w tym miejscu mogą pojawić się głosy wskazujące, że podczas wojny w Ukrainie strona rosyjska wykorzystuje działania dezinformacyjne i opinia publiczna jest tego świadoma. Wydaje się jednak, że trudniej wykryć narracje manipulacyjne w czasie pokoju i braku dojmującego uczucia zagrożenia. Wtedy, kiedy i rządzący, i społeczeństwo tracą czujność.

3. Linie dezinformacyjne wymierzone w Polskę

Powyższe twierdzenie nabiera głębszego sensu, kiedy zostaje zestawione z liniami dezinformacyjnymi, za pomocą których strona rosyjska próbowała wpływać na decyzje poli-

³⁰ A. Kołodziej, *Przeciwdziałanie dezinformacji...*, op. cit., s. 184.

³¹ M. Karwat, *Teoria prowokacji...*, op. cit., s. 88-93.

tyczne w Polsce. W związku z zakresem rozprawy doktorskiej, analizie poddane zostały rosyjsko- i polskojęzyczne materiały prasowe, które zostały opublikowane w latach 2018-2021. W czasie objętym badaniem, najistotniejszą rolę w propagowaniu rosyjskich czy – w 2021 roku - białoruskich linii dezinformacyjnych, odgrywają tradycyjne i nowe rosyjskojęzyczne media i organy propagandowe Federacji Rosyjskiej, takie jak: *PIA Новости*, *Россия сегодня (RussiaToday)*, *Русская весна*, *Военно-Политическое Обозрение*. W polskojęzycznej przestrzeni informacyjnej do prorosyjskich mediów zaliczyć należy m.in. Sputnik Polska czy Niezależny Dziennik Polityczny, suflujący kremlowskie treści.

Tabela 1. Linie dezinformacyjne zidentyfikowane w analizowanych rodzajach bezpieczeństwa narodowego RP w latach 2018-2021.

BEZPIECZEŃSTWO MILITARNE	BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE	BEZPIECZEŃSTWO POLITYCZNE
<ul style="list-style-type: none"> - Wojsko Polskie jest słabe i potrzebuje pomocy z zewnątrz; - Wojsko Polskie jest niekompetentne i nieprofesjonalne; - Polska jest słabym, nieaktywnym i roszczeniowym członkiem NATO; - NATO jest słabe i pęka od środka; - USA są nielojalne wobec sojuszników; - NATO to agresywna organizacja zagrażająca bezpieczeństwu Federacji Rosyjskiej; - Polska dąży do wojny z Rosją; - modernizacja polskiego wojska jest bezcelowa, bo Rosja i tak jest silniejsza; - Polska ingeruje w wewnętrzne sprawy Białorusi; - Polska przygotowuje się do ataku na Białoruś; - Polacy sprzeciwiają się stacjonowaniu amerykańskich wojsk w Polsce; - możliwe stosowanie głowic jądrowych w bazie w Redzikowie; - baza w Redzikowie nie będzie spełniać swojej roli; - baza w Redzikowie jest słabo zabezpieczona, np. przed cyberatakami. 	<ul style="list-style-type: none"> - tylko kontrakt z Rosją zapewni Polakom niezakłócone tanie dostawy gazu; - polskiemu Rządowi brakuje kompetencji w obszarze energetyki; - polski Rząd nie kieruje się względami ekonomicznymi, tylko politycznymi; - zasoby gazu norweskiego są niewystarczające, aby zabezpieczyć dostawy przez Baltic Pipe; - Polska i tak będzie musiała kupować gaz ziemny z Rosji; - polskie społeczeństwo nie zgadza się na rezygnację z rosyjskiego gazu; - skroplony gaz kupowany z USA jest o 30% droższy od rosyjskiego gazu; - rezygnacja polskiego Rządu z kontraktu gazowego z Rosją oznacza polską zdradę stanu; - postawa Polski w stosunku do NS 2 jest powodem wysokich cen gazu ziemnego w Europie. 	<ul style="list-style-type: none"> - Polska zagraża Rosji; - Polska prowadzi otwartą, antyrosyjską politykę; - Polska planuje odzyskać Grodno i Lwów; - Polska i USA szkodzą UE; - Struktury UE są niewydolne i słabe; - UE nie chce współpracować z Białorusią; - Istniały polskie obozy śmierci; - jedynymi ofiarami holokautu byli Żydzi; - W 1938 r. Polska spiskowała z Hitlerem; - Polska, razem z hitlerowskimi Niemcami jest odpowiedzialna za rozpoczęcie II wojny światowej; - Sowietci byli przeciwnikami Hitlera; - ZSRR nie zaatakował Polski; - 17.09.1939 r. był pochodem ZSRR ku wolności, również dla Polski.

(Źródło: opracowanie własne na podstawie dokonanych analiz, A. Kołodziej, *Przeciwdziałanie dezinformacji...*, op. cit, s. 315-316).

W trakcie analizy trzech kluczowych obszarów bezpieczeństwa Polski, czyli bezpieczeństwa militarnego, ekonomicznego i politycznego, autorka zidentyfikowała 36 powtarzających się linii dezinformacyjnych, które były cyklicznie wykorzystywane przez Federację Rosyjską. W obszarze bezpieczeństwa ekonomicznego Rosja kolportowała między innymi wątki związane z próbą uniezależnienia się energetycznego Polski. Rosja atakowała więc Baltic Pipe oraz zakupy skroplonego gazu ze Stanów Zjednoczonych (tab.1).

W obszarze bezpieczeństwa militarnego Rosja głównie skupiała się na próbie zdyskredytowania polskiego wojska, NATO oraz przekonywała, że Polska dąży do wojny z Rosją (tab. 1). Natomiast w obszarze bezpieczeństwa politycznego Rosja próbowała między innymi wywołać nieporozumienia między Polakami a Ukraińcami, uderzała w Unię Europejską oraz wskazywała Polskę jako współwinną Holocaustu i wybuchu II wojny światowej (tab. 1).

W czasie rozprzestrzeniania, powyższe narracje wyznaczały dyskurs polityczny w Polsce i podgrzewały emocje zdeorientowanego społeczeństwa. Odpowiednio prowadzona operacja dezinformacyjna jest jak samospełniająca się przepowiednia. Jednak tym razem historia zdecydowała, że powyższe linie dezinformacyjne zostały zneutralizowane siłą wydarzeń w Ukrainie.

4. Wyzwania w walce z dezinformacją

Neutralizowanie niejednoznacznych, trudno mierzalnych i wyrafinowanych zagrożeń dezinformacyjnych, oddziałujących na sferę poznawczą, sferę opinii i sferę emocji³², nastęrcza wiele problemów. Szczególnie w państwa demokratycznych, szanujących wolność słowa, w których rozwój technologiczny umożliwia społeczeństwu niemal nieograniczony dostęp do informacji.

Doświadczenia krajów zachodnich, szczególnie Wielkiej Brytanii, w których prace nad przeciwdziałaniem dezinformacji są na bardziej zaawansowanym poziomie niż w Polsce wskazują, że działanie takie powinno opierać się na czterech głównych elementach:

- systemowym rozwiązaniu, angażującym organy administracji rządowej;
- samoregulacji, opartej na aktywności organizacji pozarządowych, działających w obszarze przeciwdziałania dezinformacji;
- działaniach miękkich, takich jak cyberhigiena, nawiązywanie współpracy z międzynarodowym środowiskiem ekspertów zajmujących się problemami z obszaru zjawiska dezinformacji, kampanie społeczne, tworzenie programów szkolnych uczących m.in. krytycznego myślenia;
- rozwiązań prawnych wskazujących wprost na przestępczy charakter działań godzących w prawo obywateli do rzetelnej informacji.

O ile powyższe wyszczególnienie nie budzi wątpliwości, o tyle sposób konstrukcji i funkcjonowania rozwiązań systemowych jest przedmiotem burzliwych dyskusji. Wynika to z konieczności utworzenia koherentnej struktury, obejmującej rzeczywistość tradycyjnych i nowych mediów. Oznacza to, że przyszłe rozwiązanie systemowe musi być efektywne zarówno w rzeczywistości realnej jak i cyberprzestrzeni. W Polsce wciąż brakuje takich rozwiązań, pojawiła się wola polityczna stworzenia systemowych rozwiązań, których zadaniem będzie ochrona polskiej przestrzeni informacyjnej. Na podstawie rozporządzeniem z 11 sierpnia 2022 r. w sprawie ustanowienia Pełnomocnika Rządu do spraw Bezpieczeństwa Przestrzeni Informacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej³³, 9 września 2022 r. premier wyznaczył na tę funkcję S. Żaryna, jednocześnie powołując go na funkcję Sekretarza Stanu w Kancelarii

³² M. Choukas dowodził, że aby propaganda była skuteczna, konieczne jest oddziaływanie na trzy sfery: opinii, poznawczą i emocji. Oddziaływanie to może mieć różną siłę oddziaływania na te sfery. Co istotne, oddziałując na jedną z nich, można wpływać w różnym stopniu na dwie pozostałe. M. Choukas, *Propaganda comes of age*, Public Affairs Press, Washington 1965, s. 96.

³³ Rozporządzenie z 11 sierpnia 2022 r. w sprawie ustanowienia Pełnomocnika Rządu do spraw Bezpieczeństwa Przestrzeni Informacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej, (Dz.U. 2022 poz. 1714).

Prezesa Rady Ministrów. Zgodnie z rozporządzeniem, do zadań Pełnomocnika należy koordynowanie pracy organów administracji rządowej, których zadaniem jest wykrywanie, monitorowanie i neutralizowanie zagrożeń informacyjnych wymierzonych przeciwko Polsce. Zadania te uszczegółowione są do³⁴:

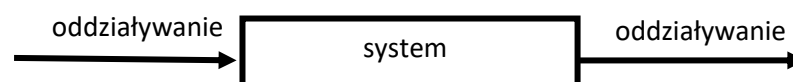
- identyfikowania i analizowania działań informacyjnych wymierzonych w bezpieczeństwo, interesy i wizerunek Rzeczypospolitej Polskiej;
- identyfikowanie podmiotów, zwłaszcza podmiotów zagranicznych, podejmujących i prowadzących działania informacyjne przeciwko interesom Rzeczypospolitej Polskiej;
- identyfikowanie przejawów operacji informacyjno-psychologicznych prowadzonych w przestrzeni informacyjnej przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej;
- doprowadzenie działań zmierzających do neutralizacji zidentyfikowanych zagrożeń dla bezpieczeństwa przestrzeni informacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej;
- wypracowywanie rekomendacji dla Rady Ministrów w zakresie rozwiązań systemowych, których celem jest wzrost zdolności Rzeczypospolitej Polskiej do zwalczania zagrożeń informacyjnych.

Drugim fundamentalnym obszarem działań Pełnomocnika jest budowanie odporności przestrzeni informacyjnej przez:

- upublicznianie opracowań dotyczących bezpieczeństwa przestrzeni informacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej,
- podejmowanie działań informacyjnych mających na celu wzmocnienie bezpieczeństwa, interesów i wizerunku Rzeczypospolitej Polskiej,
- koordynację działań komunikacyjnych instytucji odpowiedzialnych za kształtowanie polityki informacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej.

Wydaje się, że oprócz budowania odporności przestrzeni informacyjnej, wśród zadań pełnomocnika powinno być również budowanie odporności społeczeństwa polskiego na działania dezinformacyjne. Świadomi zagrożeń obywatele, posiadający umiejętność krytycznego myślenia, która pozwalałaby prawidłowo oceniać jakość informacji, stanowiliby istotne wzmocnienie odporności państwa na wrogie działania informacyjne. Jest jednak zbyt wcześnie na jakiegokolwiek oceny, bo system jest dopiero tworzony.

Bardzo interesującą perspektywę rozwiązywania omawianego problemu zaproponował M. Mazur. Badacz opisywał system z perspektywy cybernetyki. Po pierwsze wskazywał, że strukturę systemu tworzą relacje.

Rysunek 1. Schematyczne oznaczenie systemu

(Źródło: M. Mazur, *Cybernetyka i charakter*, PIW, Warszawa 1976, s. 46.)

³⁴ Za: Ibidem.

Przy czym oddziaływanie wejściowe oznacza oddziaływanie otoczenia na system, oddziaływanie wyjściowe oznacza oddziaływanie tego systemu na otoczenie. Aby oddziaływania wejściowe mogły być przetworzone na oddziaływanie wyjściowe muszą zajść określone procesy wewnętrzne, co M. Mazur konkluduje, że [w] związku z tym, każdy system można traktować jako przetwornik oddziaływania³⁵.

Istotnymi wydają się również spostrzeżenia badacza, że system może składać się z elementów, które same są systemami, wtedy mówimy o podsystemach. Systemy mogą być również elementami większych systemów, które nazywane są nadsystemami³⁶.

Z powyższych rozważań wynika, że dla skonstruowania efektywnego systemu wystarczy odpowiedzieć sobie na trzy pytania: jak otoczenie oddziałuje na system i jak system powinien oddziaływać na otoczenie. Jednak w przypadku systemu, który miałby przeciwdziałać i neutralizować treści dezinformacyjne, odpowiedzi nie są proste. I nie tylko ze względu na złożoność środowiska bezpieczeństwa czy środowiska informacyjnego, ale również dlatego, że jedną z cech operacji dezinformacyjnych jest ich utajniony charakter.

Próbując jednak przezwyciężyć trudności i mając na względzie, że działania dezinformacyjne oparte na przepływie informacji nie są niczym innym jak formą komunikowania, zatem pomocnym, przy stawianiu pytań, może być model analizy aktu komunikowania H. D. Lasswela³⁷, czyli odpowiedzi na 5 pytań:

- kto jest nadawcą?
- co jest treścią?
- za pomocą jakiego medium?
- do kogo?
- z jakim skutkiem?

Odpowiedzi pozwolą z kolei zidentyfikować:

- przed kim należy chronić?
- kogo należy chronić?
- co należy chronić?
- kiedy należy chronić?
- jak należy chronić?

Odpowiedzi te pozwolą nie tylko na zidentyfikowanie kanałów rozprzestrzeniania się treści dezinformacyjnych, ale również sposobów ich rozprzestrzeniania. Warto w tym miejscu wskazać, że wśród najpopularniejszych sposobów dystrybucji zmanipulowanych treści w Internecie, badacze wymieniają się m.in.: Circular Reporting, czyli reprint kłamliwych informacji oraz Information Laundering (IL). Proces ten polega na tym, że informacja wybrana ze źródła, za pomocą różnego rodzaju technik jest stopniowo zniekształcana przez sieć pośredników i rozpowszechniana dalej³⁸.

³⁵ M. Mazur, *Cybernetyka ...*, op. cit. s. 46.

³⁶ Ibidem, s. 46-47.

³⁷ Więcej: H. D. Lasswel, *The Structure and Function of Communication in Society* [w:] L. Bryson (red. nauk.), *The Communication of Ideas*, Harper & Co, New York 1953, s. 84.

³⁸ Martha Stolze, "Information laundering as a tool of the Russia-Ukraine war? A network analysis of the Balnews Telegram channel. Wyniki badań zostały zaprezentowane w Rydze, w ramach spotkania, na którym omawiano badania ukierunkowane pt. *How to lose the information war: a case study of Russia*, 02.02.2023 r.

Postawione przed Pełnomocnikiem zadania przygotowania rozwiązań systemowych w obszarze zwalczania zagrożeń informacyjnych wskazują, że dotychczasowe, doraźne działania nie są wystarczające. Ani tworzone ad hoc sztaby kryzysowe, ani zespoły specjalistów nie były w stanie w ciągu krótkiego czasu przygotować adekwatnej, „słyszalnej” odpowiedzi na działania dezinformacyjne. Należy pamiętać, że autorka wyłączyła ze swoich rozważań działania polskich decydentów w trakcie trwania wojny w Ukrainie. Jest to czas szczególnie, w których kraje wspierające Ukrainę, w tym Polska, wykazują szczególną troskę o przejrzystość przestrzeni informacyjnej i rugowanie z niej kremlowskiego przekazu³⁹. Autorka twierdzi, że szczególnym wyzwaniem jest identyfikowanie i neutralizowanie działań dezinformacyjnych w warunkach braku bezpośredniego bądź wysoce prawdopodobnego zagrożenia.

Wydaje się, że podczas namysłu nad przyszłym rozwiązaniem systemowym w Polsce, należy poważnie potraktować znaczenie komunikacji strategicznej.

W tym aspekcie wyzwaniem będzie wbudowanie w przyszły system Stratcomu, czyli komórki odpowiedzialnej za przygotowywanie wytycznych i kierunków komunikowania podczas kryzysów wywołanych działaniami dezinformacyjnymi, godzącymi w interesy Państwa.

Zdaniem autorki, realizacja powyższych zadań byłaby możliwa dzięki⁴⁰:

- stałemu monitoringowi i reagowaniu na rozwój sytuacji;
- identyfikacji najbardziej zagrożonych obszarów bezpieczeństwa narodowego;
- wskazywaniu najskuteczniejszego, przygotowanego wcześniej, scenariusza reagowania bądź wypracowaniu nowego, adekwatnego do sytuacji;
- identyfikacji autora działań dezinformacyjnych;
- analizie zainfekowanych treści;
- identyfikacji intencji atakującego;
- identyfikacji kanałów rozprzestrzeniania patogenu informacyjnego; - identyfikacja grup docelowych;
- wskazaniu narzędzi dla skutecznego przejęcia narracji w przestrzeni informacyjnej;
- budowaniu skutecznych narracji;
- przygotowywaniu treści komunikatów przekazywanych opinii publicznej;
- szukaniu form komunikowania, które zwrócą uwagę grup docelowych i rozbudzą ich interaktywność;
- określeniu optymalnych kanałów rozprzestrzeniania komunikatów kontrdezinformacyjnych, w zależności od grup docelowych;
- wyznaczeniu komunikatora wiodącego i w razie potrzeby komunikatorów pomocniczych;
- zaproponowaniu częstotliwości publikowania komunikatów czy organizowania konferencji prasowych;
- przygotowaniu projektów ulotek lub ogłoszeń, bądź treści artykułów drukowanych w prasie itd.;
- koordynowaniu prac wszystkich zaangażowanych stron, na wszystkich szczeblach administracyjnych.

³⁹ Na mocy Rozporządzenia Rady (UE) 2022/350 opublikowanego 1.03.2022 r. zostało zakazane nadawanie i dystrybucja w UE programów Russia Today (w tym: Russia Today English, Russia Today UK, Russia Today Germany, Russia Today France, Russia Today Spanish) i Sputnik.

⁴⁰ A. Kołodziej, *Przeciwdziałanie dezinformacji...*, op. cit., s. 398.

Wydaje się, że podczas procesu reagowania na treści dezinformacyjne przydatny może być również brytyjski model RESIST II, który wskazuje kolejne etapy działania, czyli:

- rozpoznanie i zdiagnozowanie dezinformacji (pozwala na zidentyfikowanie jej składników; źródeł; brandu – czyli zrozumienia intencji, wartości i przekonań, jakimi kieruje się podmiot zarządzający);
- wczesne ostrzeżenie (możliwe jest tylko dzięki monitorowaniu przestrzeni informacyjnej, opracowaniu indeksu ryzyk, najbardziej wrażliwych obszarów i podmiotów, identyfikacji trendów);
- zrozumienie sytuacji (pozwala na budowanie przyszłych kompleksowych scenariuszy działania w oparciu o oceny i przewidywania);
- analiza wpływu operacji dezinformacyjnych (pod kątem zasięgu i wpływu na grupy celowe);
- komunikacja strategiczna.

Model RESIST II został, z powodzeniem, zastosowany w Wielkiej Brytanii podczas fali dezinformacji związanej z pandemią COVID-19.

5. Wnioski

Celem niniejszego artykułu było wskazanie wyzwań towarzyszących wypracowywaniu rozwiązań systemowych, których zadaniem będzie przeciwdziałanie dezinformacji. Należy stwierdzić, że cel ten został zrealizowany. W trakcie procesu badawczego wskazano na zawilgą istotę działań dezinformacyjnych, z ich atrybutami, technikami i narzędziami. Wskazano szereg rosyjskich narracji dezinformacyjnych zidentyfikowanych w polskiej przestrzeni informacyjnej. Podano również przykłady narracji dezinformacyjnej o zasięgu globalnym, które niszczyły wizerunek Polski. W artykule poruszono również kwestię wyzwań, jakie stoją przed twórcami rozwiązań systemowych, które mają zapewnić ochronę polskiej przestrzeni informacyjnej i skutecznie przeciwdziałać dezinformacji. Wskazano na złożoność środowiska bezpieczeństwa, środowiska informacyjnego, ale również złożoność operacji dezinformacyjnych i ich utajnionych charakter. Autorka postulowała, aby rozwiązania systemowe dotyczące przeciwdziałania dezinformacji były oparte na 4 elementach: zinstytucjonalizowanym systemie, samoregulacji, działaniach miękkich i rozwiązaniach prawnych, wskazujący wprost na przestępczy charakter mechanizmów dezinformacyjnych. Istotnym zagadnieniem do rozstrzygnięcia pozostaje wciąż kwestia granicy między wolnością słowa a cenzurą. Dowiedziono, że systemowe rozwiązania nie będą wystarczające, jeżeli obywatele nie będą świadomi zagrożeń i nie będą wiedzieli, jak się bronić. Dlatego konieczna jest ciągła edukacja, dzięki specjalnym programom szkolnym, akcjom i kampaniom społecznym. Konieczny jest również rozwój kompetencji związanych z profesjonalną realizacją komunikacji strategicznej w zwalczaniu dezinformacji i wsparcie środowiska akademickiego. Zadaniem wymagającym zaangażowania badaczy wielu dyscyplin będzie konieczność antycypowania przyszłych zdarzeń, które mogą prowokować i wywoływać wrogie działania dezinformacyjne. Z tą trudnością łączy się jeszcze jedno wyzwanie. Jest nim odpowiedź na pytanie: gdzie zaczyna się proces dezinformacyjny? W związku z tym, że punktem wyjścia dla informacji zmanipulowanych są informacje oparte na faktach, proces dezinformacyjny również zaczyna się od faktów.

Bibliografia

Akty prawne

- [1] *Ustawa z dnia 27 czerwca 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary* (Dz.U. 2018 poz. 1277).
- [2] *Rozporządzenie z 11 sierpnia 2022 r. w sprawie ustanowienia Pełnomocnika Rządu do spraw Bezpieczeństwa Przestrzeni Informacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej*, (Dz.U. 2022 poz. 1714).

Monografie

- [1] Bernays E., *Propaganda*, Ig Publishing, New York 2005.
- [2] Bryson L. (red. nauk.), *The Communication of Ideas*, Harper & Co, New York 1953.
- [3] Choukas M., *Propaganda comes of age*, Public Affairs Press, Washington 1965.
- [4] Dobek-Ostrowska B., Frasz J., Ociepka B., *Teoria i praktyka propagandy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999.
- [5] Dobek-Ostrowska B., Wiszniewski R., *Teoria komunikowania publicznego i politycznego*, Astrum, Wrocław 2007.
- [6] Ellul J., *Propaganda. The Formation of Men's Attitudes*, Vintage Books, New York 1973.
- [7] Golicyn A., *Nowe kłamstwa w miejsce starych*, Antyk, Komorów 2007.
- [8] Hadnagy Ch., *Socjotechnika. Sztuka zdobywania władzy nad umysłami*, Helion, Gliwice 2012.
- [9] Karwat M., *Teoria prowokacji*, PWN, Warszawa 2007.
- [10] Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System.*, AON, Warszawa 2011.
- [11] Kołodziej A., *Przeciwdziałanie dezinformacji w zakresie kształtowania bezpieczeństwa narodowego RP*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022.
- [12] Krech D.R., Crutchfield R., *Theory and Problem of Social Psychology*, McGraw-Hill, New York 1948.
- [13] Mazur M., *Cybernetyka i charakter*, PIW, Warszawa 1976.
- [14] McQuail D., *Teoria komunikowania masowego*, PWN, Warszawa 2012.
- [15] Pacepa I. M., Rychlak R. J., *Dezinformacja*, Helion, Gliwice 2015.
- [16] Volkoff V., *Psychosocjotechnika. Dezinformacja. Oręż wojny*, Antyk, Komorów 1999.
- [17] Wilkins L., Christians C. G. (red. nauk.), *The Handbook of Mass Media Ethics*, Routledge, New York 2009.

Źródła internetowe

- [1] K. Basaj, *Dezinformacja, czyli sztuka manipulacji*. <https://rcb.gov.pl/dezinformacja-czyli-sztuka-manipulacji/> [dostęp: 26.11.2020 r.].
- [2] Orędzie Władimira Putina z 21.02.2023 r. ogłoszone przed Dumą Państwową. <https://www.youtube.com/watch?v=84prL76W8xA> [dostęp: 26.02.2023 r.].
- [3] *Ruderman Family Foundation, Testimony of truth*. https://www.youtube.com/results?search_query=testimony+of+truth [dostęp: 9.05.2021 r.].
- [4] Tweet Yaira Lapida z 27.01.2018 r. <https://twitter.com/PLinIsrael/status/957238312170860550> [dostęp: 8.03.2021 r.].

Słowniki

- [1] Bańko M. (red.nauk.), *Inny słownik języka polskiego*, t. P-Ż. PWN, Warszawa 2000.

- [2] Ожегов С. И., *Толковый словарь русского языка*, Мир и Образование, Москва 2018.
- [3] Rogozin D. (red. nauk.), *Война и Мир в терминах и определениях. Военно-политический словарь*, Вече, Москва 2017.

